

COOR
DINA
DORA

 CEDRE

CENTRE DE RECURSOS PER
LA PAU I LA SOLIDARITAT

INTRODUCCIÓ I JUSTIFICACIÓ DELS MATERIALS

La memòria històrica és un pilar fonamental per a la construcció d'una societat conscient del seu passat i de les lliçons que aquest tanca. En contextos marcats per conflictes i divisions, com va ser la Guerra Civil Espanyola i les seves seqüeles, la recuperació de la memòria històrica es converteix en una tasca urgent i necessària. Aquesta memòria no sols abasta els esdeveniments i les dates, sinó que també inclou les veus dels qui van viure aquests moments, els seus patiments, esperances, lluites i resistències. Recordar el passat permet entendre les dinàmiques socials, polítiques i culturals que han modelat a un país.

La memòria històrica proporciona un espai de reflexió i anàlisi que ajuda les noves generacions a comprendre les arrels dels problemes actuals. Sense un coneixement profund de la història, correm el risc de repetir errors del passat. La transmissió d'experiències viscudes a través de la literatura, l'art i el testimoni oral enforteix la identitat col·lectiva i fomenta el respecte per la diversitat de relats que componen la nostra herència cultural. Així mateix, la recuperació de la memòria històrica és un acte de justícia cap a aquells que van patir i es van silenciar, permetent que les seves històries siguin reconegudes i validades.

A més, la memòria històrica facilita el diàleg i la reconciliació en societats fragmentades. En enfrontar el passat de manera crítica, s'obre la porta a la construcció d'un futur més inclusiu i pacífic. Aquest procés no és senzill, ja que implica confrontar veritats doloroses i qüestionar narratives dominants. No obstant això, en fer-ho, es promou una cultura de pau i empatia, en la qual es busca no només entendre els errors del passat, sinó també honrar a les víctimes i aprendre de les seves experiències.

L'educació juga un paper crucial en aquest procés. Incorporar la memòria històrica en els programes educatius no sols enriqueix l'aprenentatge, sinó que també empodera a estudiants per a convertir-se en agents de canvi. En desenvolupar una comprensió crítica de la història, els i les joves poden contribuir a la construcció d'una societat més justa i equitativa.

En conclusió, la recuperació de la memòria històrica és un acte essencial que va més enllà del simple registre de fets. És una eina poderosa per a entendre qui som, d'on venim i cap a on volem anar. En rescatar les veus del passat, vam assegurar que no es repeteixi la història, i que el sofriment i la lluita de generacions anteriors es converteixin en lliçons valuoses per a construir un futur millor.

Els llibres de la maleta

La maleta proposa les següents lectures, pensades per a noies i nois a partir de 14 anys. Són lectures que funcionen tant per a joves com adults:

1. ***El abismo del olvido*, de Paco Roca:** és un viatge al passat per recuperar, la història real de Leoncio Badia -jove republicà obligat a treballar com a enterramorts-; de José Celda -afusellat i enterrat en una fosa comuna, exemple de les desenes de milers d'espanyols que van ser represaliats de forma salvatge pel règim franquista-; i de Pepica Celda -filla de José, que tenia 8 anys quan van matar al seu pare i que, ara amb 80 anys, espera poder recuperar per fi les seves restes per restaurar la seva dignitat-.
2. ***El arte de volar*, de Antonio Altarriba i Kim:** Altarriba pare va passar la seva vida aprenent a volar. Des dels camps de Peñaflores, les trinxeres de la lluita antifranquista, la França de l'exili o l'Espanya del dictador, Antonio va desplegar les seves ales enfront dels vents del segle XX. El seu fill, en la pell del pare, documenta la seva història i construeix una de les millors cròniques de l'Espanya del passat segle.
3. ***El ala rota*, de Antonio Altarriba i Kim:** aquesta novel·la gràfica és l'altra cara de *El arte de volar*, dues obres que formen un díptic on els autors repassen la història política espanyola del segle XX —la caiguda de la monarquia, la segona república, la guerra civil, la dictadura de Franco, l'exili, la II guerra mundial i el retorn de l'exili— a través de les vivències dels seus dos protagonistes.
4. ***Los surcos del azar*, de Paco Roca:** a través dels records de Miguel Ruiz, republicà espanyol exiliat a França, el llibre reconstrueix la història de la Nou, una companyia a les ordres del capità Dronne integrada en la segona divisió blindada del general Leclerc, i formada majoritàriament per republicans espanyols. Una història apassionant i oblidada sobre la contribució espanyola en la Segona Guerra Mundial.
5. ***36-39-Malos tiempos*, de Carlos Giménez:** quatre àlbums editats aquí en un sol volum, ens parlen de com va viure la gent del carrer el setge de Madrid durant la guerra civil. Temes tan durs i complexos com el rancor, la fam, la por, el sacrifici o l'amistat cobren, a les mans de Carlos Gimenez, un tractament transparent i honest que els retorna amb escreix tota la seva universalitat.
6. ***Todo bajo el sol*, de Ana Peña:** l'autora ens situa a la costa de llevant a principis dels anys seixanta per a explicar-nos la història d'una família que pateix les devastadores conseqüències del turisme de masses, motor principal del desenvolupament econòmic en temps de Franco. Al llarg de les dècades veiem com l'auge del neoliberalisme estronca les esperances i els projectes dels membres d'aquesta família, el testimoniatge de la qual ens parla d'una època en què els paisatges i la seva riquesa natural es van transformar per sempre.
7. ***Josep d'Aurel*, de Jean-Louis Milesi i Audrey Rebmman:** Josep Bartolí (Barcelona, 1910 o 1911 Nova York, 3 de desembre de 1995) fou un pintor, escenògraf i dibuixant català. Es va exiliar a conseqüència de la Guerra Civil, als camps de concentració francesos el 1939.

PROPOSTES D'ACTIVITATS LECTORES:

1. Cercle de Lectura i Reflexió:

Objectiu: Aprofundir en els temes de cada llibre i el seu context històric.

Dinàmica:

- Divideix al grup en equips, assignant a cadascun un dels llibres.
- Demana a cada grup que triï un fragment significatiu i l'analitzi, considerant el seu context històric.
- Després, en un cercle, cada grup presenta el seu fragment i la seva anàlisi, fomentant el debat sobre els diferents punts de vista.

2. Línia del Temps Col·lectiva

Objectiu: Visualitzar els esdeveniments històrics i les seves representacions a la literatura.

Dinàmica:

- Proporciona un paper gran o una paret per a crear una línia del temps.
- Les persones participants poden afegir esdeveniments històrics rellevants i relacionar-los amb els llibres llegits.
- Convida els i les participants a incloure cites o personatges dels llibres en els moments històrics corresponents.

3. Joc de rol de Personatges

Objectiu: Viure les experiències dels personatges en els seus contextos històrics.

Dinàmica:

- Assigna a cada participant o grup un personatge d'un dels llibres.
- Demana'ls que investiguin sobre el context del seu personatge i preparin una petita representació.
- Després de les representacions, organitza un debat sobre com aquests personatges van viure els esdeveniments històrics i com van influir en el seu entorn.

4. Debat sobre la Memòria Històrica

Objectiu: Fomentar el pensament crític i el diàleg sobre la memòria històrica.

Dinàmica:

- Planteja una pregunta central relacionada amb la memòria històrica, com: "Quin paper juga la literatura en la construcció de la memòria històrica?"
- Divideix al grup en dos costats: a favor i en contra.
- Facilita un debat estructurat, permetent que cada costat present els seus arguments, i al final, una reflexió conjunta.

5. Creació d'un Mural de Records

Objectiu: Visualitzar i expressar la memòria col·lectiva.

Dinàmica:

- Proporciona materials artístics i un espai per a crear un mural.

CEDRE / Maleta pedagògica: històries de resistència

- Demana als participants que representin, a través d'imatges, paraules o símbols, les idees i emocions que els evoquen els llibres.
- Una vegada acabat, cada grup pot explicar la seva part del mural i com es relaciona amb la memòria històrica.

6. Entrevistes Imaginàries

Objectiu: Aprofundir en la comprensió dels personatges i els seus contextos.

Dinàmica:

- Organitza als participants en parelles. Un membre actua com a periodista i l'altre com un personatge d'un dels llibres.
- Els "periodistes" preparen preguntes i realitzen entrevistes, explorant temes de la història que el personatge hagi viscut.
- Després, es comparteixen les entrevistes amb el grup, reflexionant sobre l'après.

Aquestes dinàmiques no sols ajudaran els participants a connectar amb la memòria històrica d'Espanya, sinó que també fomentaran l'empatia i la comprensió a través de la literatura. Espero que siguin útils!

PROPOSTES D'ACTIVITATS DE LLIBRES CONCRETS:

El turisme de masses dels anys 60 a través de *Todo bajo el sol*

Objectius:

- Analitzar com es percep el turisme de masses en el context de les dècades de canvi econòmic i social a través de la literatura.
- Reflexionar sobre les conseqüències personals i socials que es reflecteixen en *Todo bajo el sol* respecte a la massificació turística.
- Relacionar els textos del llibre amb la realitat històrica dels anys 60 i la crisi del turisme a Espanya.

Materials:

- Exemples del llibre *Todo bajo el sol* (selecciona fragments rellevants).
- Projector per mostrar imatges de l'època (fotos del turisme als anys 60 a Espanya).
- Llistat de preguntes per a la discussió.

Desenvolupament de l'activitat:

1. Introducció (15 minuts):

- Comença explicant el context històric i econòmic de la dècada dels 60 a Espanya. Fes un resum de la crisi del turisme massiu a les costes espanyoles, ressaltant les tensions entre els beneficis econòmics i els costos socials i ambientals.
- Introduïu *Todo bajo el sol* de Juan José Millás. Explica que el llibre tracta de les percepcions d'un personatge sobre el turisme i com aquest fenomen es reflecteix en la transformació del paisatge, les persones i les relacions socials.

2. Lectura d'extractes del llibre (20 minuts):

- Llegeix en veu alta o deixa que els alumnes llegeixin un fragment del llibre que parli sobre el turisme, el canvi de la societat o la relació entre els habitants locals i els turistes (pots seleccionar una secció que descrigui el contrast entre el passat i el present, les tensions entre els locals i els forasters, o la reflexió sobre l'impacte del turisme en el paisatge).
- Un cop llegit el fragment, planteja preguntes per fomentar el debat:
 - Com es descriu la transformació de l'espai turístic en el llibre? Quins elements de la societat canvien amb el turisme massiu?
 - Quins sentiments provoca el turisme en els personatges del llibre? Com es reflecteixen aquests sentiments en la percepció de la realitat que viuen els habitants locals?
 - Què ens diu el llibre sobre les tensions entre l'economia turística i la cultura local?

3. Anàlisi en grup (25 minuts):

- Divideix la classe en grups i assigna a cada grup un tema del llibre per analitzar:
 - Grup 1: La transformació del paisatge i l'entorn natural (com es veu l'impacte visual i ambiental del turisme).
 - Grup 2: La percepció dels locals envers els turistes (quines relacions socials es generen entre ells?).
 - Grup 3: L'impacte econòmic (com afecta el turisme a l'economia local, però també a la vida quotidiana de la gent).
 - Grup 4: La reflexió filosòfica i crítica sobre el turisme en el llibre (quins valors es posen en joc?).
- Els grups han de relacionar els temes del llibre amb les experiències històriques i socials dels anys 60, discutint similituds i diferències.

4. Posada en comú i debat (15 minuts):

- Després de la discussió en grups, cada grup exposarà les seves conclusions a la classe.
- Fomenta un debat global sobre com les experiències dels personatges de *Todo bajo el sol* poden relacionar-se amb les realitats viscudes per les persones a les costes espanyoles als anys 60, quan va començar el turisme massiu.
- Quines diferències veuen els alumnes entre el turisme que es descriu al llibre i el turisme actual? Quines similituds?

5. Reflexió final (10 minuts):

- Per concloure l'activitat, demana als alumnes que escriguin una reflexió breu sobre què haurien fet els personatges de *Todo bajo el sol* per millorar la situació del turisme massiu. Què haurien pogut fer les autoritats, els turistes o els habitants locals per evitar o mitigar els efectes negatius del turisme?
- A la part final, pots preguntar si creuen que avui en dia el turisme massiu segueix sent un problema i si el llibre de Millás té algun missatge que segueixi sent rellevant.

Activitat opcional:

- Carta a un turista (per fer a casa): Demana als alumnes que escriguin una carta dirigida a un turista que visita les seves terres o ciutat. La carta hauria d'incloure els avantatges i desavantatges del turisme i com poden viure en harmonia amb els residents locals i el medi ambient.

Aquesta activitat afegeix una dimensió literària i personal a l'anàlisi del turisme massiu, permetent als adolescents connectar els elements històrics amb les emocions, percepcions i reflexions que el llibre planteja. Així, no només treballen la història, sinó també la crítica social i la comprensió literària.

El Abismo del Olvido i la Història d'Espanya als Anys 60

Objectius:

- Reflexionar sobre els canvis socials, polítics i econòmics d'Espanya als anys 60.
- Entendre com les ferides del passat es reflecteixen en la societat de l'època i en les generacions posteriors.
- Relacionar el context històric amb les experiències i les vivències dels personatges de El abismo del olvido.

Materials:

- Extractes seleccionats de El abismo del olvido que facin referència a temes històrics, socials o emocionals (passatges que reflecteixen la tensió social o el context polític de l'època).
- Pissarra o projector per mostrar imatges o vídeos breus sobre Espanya als anys 60 (turisme, política franquista, canvis socials).
- Llistat de preguntes per guiar la discussió.

Desenvolupament de l'activitat:

1. Introducció al context històric (15 minuts):
 - Comença l'activitat amb una breu explicació sobre la situació d'Espanya als anys 60. Explica el context franquista: un règim autoritari, les restriccions polítiques i socials, l'auge del turisme massiu i els primers signes de canvi, amb una societat que comença a experimentar canvis importants a nivell econòmic i cultural.
 - Aclara que El abismo del olvido tracta de les tensions internes de la societat espanyola i de la pèrdua de memòria històrica. Aquest tema es pot relacionar amb el clima de repressió i el silenci sobre el passat recent, que va afectar moltes persones durant el règim franquista.
2. Lectura d'extractes del llibre (20 minuts):
 - Llegeix un fragment del llibre on es tracti algun tema que pugui reflectir les tensions socials o els canvis històrics. Per exemple, passatges que facin referència a la vivència personal de la guerra civil, a la repressió del règim franquista, o a la pèrdua de memòria.
 - Un cop llegit el fragment, planteja algunes preguntes per analitzar la connexió entre el que es relata al llibre i la realitat històrica:
 - Quins elements de la història personal del personatge es poden veure com a reflex de la situació política o social d'Espanya en aquell moment?
 - Quina sensació transmet el llibre sobre el passat recent de la guerra civil i la dictadura franquista?

- En què creieu que la pèrdua de memòria del personatge pot estar relacionada amb la manca de discussió pública sobre el passat a Espanya durant el franquisme?

3. Reflexió i debat (20 minuts):

- Divideix la classe en grups petits i assigna a cada grup un tema per discutir basat en el llibre i el moment històric:
 - Grup 1: La repressió del règim franquista i la memòria col·lectiva. Com afecta la repressió política i la por a parlar del passat a les persones de l'època? Creieu que la societat espanyola va poder "oblidar" el passat?
 - Grup 2: La transició entre el passat franquista i els canvis socials als anys 60. Quins canvis econòmics i socials es van viure en aquells anys i com afecten les persones? Què opinen els personatges del llibre sobre aquest canvi?
 - Grup 3: El contrast entre generacions. De quina manera els joves dels anys 60 (o generacions posteriors) veien els errors i traumes del passat? Quines tensions generacionals poden sorgir quan les noves generacions volen mirar cap al futur sense afrontar el passat?
 - Grup 4: La memòria històrica. Què significa la "memòria històrica" i per què és important per a una societat? Creieu que és possible perdonar sense oblidar? Què passa quan es relega la història a l'oblit?
- Cada grup ha de reflexionar i preparar una breu presentació per compartir amb la resta de la classe.

4. Posada en comú (15 minuts):

- Un cop cada grup hagi presentat les seves conclusions, promou una reflexió conjunta sobre els punts que més els han impactat. Planteja preguntes obertes:
 - Com creieu que els personatges del llibre reflecteixen la realitat social i històrica de l'Espanya franquista? Quins elements del passat poden ressorgir de l'oblit en la seva història personal?
 - Creieu que la manera com els personatges del llibre intenten "oblidar" o "superar" el passat es pot aplicar també a l'oblit social que va existir en molts àmbits de la societat espanyola durant el franquisme?
 - Quins paral·lelismes podem establir entre les tensions històriques de l'època i les tensions actuals a Espanya en relació amb la memòria històrica?

5. Reflexió final (10 minuts):

- Conclou l'activitat demanant als alumnes que escriguin una breu reflexió personal sobre com les històries individuals poden reflectir les tensions d'un moment històric més gran. En què es poden identificar les seves pròpies experiències amb les dels personatges del llibre? Què significa per a ells "l'oblit" i com poden entendre el passat a través de les narratives històriques?

Activitat opcional:

CEDRE / Maleta pedagògica: històries de resistència

- Investigació sobre la transició i la memòria històrica: Com a tasca per a casa, demana als alumnes que investiguin breument sobre el procés de transició a la democràcia i els debats sobre la memòria històrica a Espanya. Podrien explorar els canvis socials, les lleis de memòria històrica i el moviment per la recuperació de la memòria de les víctimes de la guerra civil.

Reflexió final:

Aquesta activitat ofereix als adolescents una manera de connectar les vivències dels personatges del llibre *El abismo del olvido* amb el context històric d'Espanya als anys 60, ajudant-los a comprendre les tensions socials, les traumes generacionals i la importància de la memòria històrica. Això pot obrir un debat profund sobre com la història col·lectiva i personal estan interconnectades i com encara avui, a Espanya, hi ha moltes qüestions pendents sobre la memòria del passat.

Explorar la Història i la Identitat a través de *El arte de volar*

Objectius:

- Reflexionar sobre els canvis històrics i socials d'Espanya durant el segle XX a través de la història personal de l'autor i la seva família.
- Analitzar el paper de la memòria històrica, la identitat i les seves conseqüències en les persones i en la societat.
- Desenvolupar habilitats de lectura crítica a partir de la narració visual i textual.
- Fomentar la reflexió sobre la llibertat individual i col·lectiva, el context del franquisme i la influència de la guerra civil a la societat actual.

Materials:

- Còmic *El arte de volar* (potser només algunes seccions clau per llegir en classe).
- Projector o pissarra per mostrar imatges del còmic (es pot analitzar algun fragment visual que impacti especialment).
- Fulls de paper i bolígrafs per a la reflexió i la creació de respostes visuals.
- Llistat de preguntes per guiar el debat.

Desenvolupament de l'activitat:

1. Introducció (10 minuts):

- Comença explicant breument el context històric d'Espanya durant el segle XX, amb èmfasi en la Guerra Civil Espanyola, la dictadura franquista i la transició a la democràcia.
- Presenta *El arte de volar* com una obra que narra la història de la família de l'autor i l'impacte d'aquests fets històrics en la vida quotidiana. El llibre no només aborda la

història política, sinó també les emocions personals, les conseqüències de la guerra i el paper de la memòria individual en la construcció de la identitat.

2. Lectura d'un extracte (20 minuts):

- Llegeix o projecta un fragment significatiu del còmic. Pot ser una part on es reflecteixi un moment clau de la Guerra Civil o del franquisme, com la relació entre l'autor i el seu pare, o les reflexions de l'autor sobre la llibertat personal.
- Fes que els alumnes observin les imatges i el text simultàniament. Analitza amb ells com el còmic utilitza les imatges per transmetre emocions i reflexions sobre la història personal i col·lectiva.
- Pregunta als alumnes:
 - Quines emocions es transmeten en aquest fragment? Com creieu que les imatges poden transmetre aquestes emocions de manera més directa que el text sol?
 - Quins temes històrics s'introdueixen a través de la història personal de l'autor? Com es reflecteixen en el comportament dels personatges?
 - Com s'afronta la qüestió de la llibertat i la repressió en aquest fragment? Quins aspectes del franquisme es poden percebre a través de la història del pare de l'autor?

3. Reflexió visual i creativa (20 minuts):

- Divideix els alumnes en petits grups i dóna'ls un fragment del llibre per llegir (pot ser una part amb una imatge i text poderosos). El seu repte serà crear una petita "scena" visual que reflecteixi el tema que han llegit.
- Els alumnes poden dibuixar, escriure o crear una combinació de les dues coses, amb l'objectiu de reflectir, en una imatge o una escena curta, les emocions o els conflictes que apareixen en el llibre. Pot ser una escena de repressió, llibertat, lluita per la identitat, etc.
- Cada grup haurà de justificar la seva creació explicant per què han escollit aquest tema i com el vinculen amb la història personal de l'autor i el context històric d'Espanya.

4. Debat i discussió (20 minuts):

- Un cop els grups hagin presentat les seves escenes visuals, obre un debat sobre el paper de la memòria i la història personal en el procés de reconstrucció del passat.
- Algunes preguntes per fomentar la discussió:
 - Com pot influir la memòria d'una persona (com la del pare de l'autor) en la forma com es percep la història col·lectiva del país?
 - En què creieu que *El arte de volar* pot ajudar a entendre millor les conseqüències personals de la Guerra Civil i el franquisme? Quins són els dilemes morals i emocionals que els personatges han de superar?
 - Com els joves d'avui en dia poden entendre els conflictes històrics com la guerra civil o el franquisme? De quina manera les generacions posteriors poden sentir-se connectades o distants d'aquests esdeveniments?

- El còmic ofereix una visió molt personal i íntima de la història d'Espanya. Quins avantatges o desavantatges creieu que té la literatura gràfica per transmetre històries històriques?

5. Reflexió final (10 minuts):

- Finalitza l'activitat demanant als alumnes que escriguin una reflexió sobre com les històries personals (com la que es presenta a *El arte de volar*) poden ajudar-nos a entendre millor els esdeveniments històrics. Pregunta també si creuen que la memòria d'una generació es manté viva i com es pot transmetre a les generacions futures.
- També poden reflexionar sobre què creuen que significa "volar" en el context de la història del llibre. Quina relació té amb l'alliberament, la llibertat personal i la reconciliació amb el passat?

Activitat opcional:

- **Línia del temps personal i històrica:** Com a tasca opcional per a casa, demana als alumnes que creen una línia del temps de la seva pròpia història familiar, identificant moments clau de la història personal i relacionant-los amb grans esdeveniments històrics d'Espanya (com la Guerra Civil, la dictadura, la transició). Això els permetrà veure com la història col·lectiva pot influir en les vides individuals.

Reflexió final:

Aquesta activitat proporciona una manera profunda i visual d'analitzar *El arte de volar* amb els adolescents, treballant tant la història d'Espanya com els temes de memòria, identitat i llibertat. El còmic com a mitjà permet als alumnes connectar-se de manera més directa amb els esdeveniments històrics, al mateix temps que els anima a reflexionar sobre com aquests esdeveniments han impactat en les vides personals i familiars.

Memòria, Exili i Identitat: Reflexionant a través de *Los surcos del azar*

Objectius:

- Analitzar com la Guerra Civil Espanyola i l'exili afecten la identitat i les vides de les persones a través de la història personal dels personatges de *Los surcos del azar*.
- Reflexionar sobre la importància de la memòria històrica i com els esdeveniments històrics es poden veure des de la perspectiva de les persones que els van viure.
- Desenvolupar la capacitat de l'alumnat per a interpretar una obra gràfica i reflexionar sobre els valors de la pau, la tolerància i la llibertat.

Materials:

- Excerpts del còmic *Los surcos del azar* (pots seleccionar fragments que mostrin el testimoni d'exiliats, la guerra, o la vida a l'exili).

- Paper, bolígrafs i llapis de colors.
- Projector o pissarra per mostrar imatges del còmic i discutir-ne els elements visuals.
- Mapes històrics de l'exili republicà (per contextualitzar els moviments dels exiliats després de la Guerra Civil).

Desenvolupament de l'activitat:

1. Introducció al context històric (10 minuts):

- Comença amb una breu explicació sobre la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) i la posterior derrota republicana, que va portar milers de republicans a l'exili. Parla sobre les condicions de l'exili, les dificultats que van patir les persones desplaçades i com la repressió franquista va marcar la història d'Espanya.
- Explica breument el context del còmic *Los surcos del azar*, indicant que es tracta d'una obra gràfica que combina història i ficció, relatant les experiències d'aquells que van viure l'exili republicà. A través dels seus testimonis, l'obra ens ajuda a entendre les emocions, les dificultats i les esperances dels exiliats.

2. Lectura d'un fragment significatiu (20 minuts):

- Selecciona un fragment del còmic que il·lustri bé l'experiència d'un personatge que viu l'exili o la guerra, i llegeix-lo amb els alumnes. Pot ser una escena en què els personatges parlen de la pèrdua, la identitat o l'esperança enmig del patiment.
- Un cop llegit, reflexiona amb els alumnes sobre què han sentit llegint aquest fragment. Pregunta:
 - Quins sentiments es transmeten en aquest fragment?
 - Com es veu el dolor de l'exili reflectit en les imatges?
 - Quins colors o tècniques visuals utilitza l'autor per transmetre aquesta sensació de pèrdua i desesperança?
 - Què significa per a una persona haver de deixar-ho tot enrere i començar una nova vida a l'exili? Com es reflecteix això en els personatges del còmic?

3. Reflexió i debat en grups (25 minuts):

- Divideix els alumnes en petits grups i dóna'ls algunes preguntes per reflexionar:
 - **Grup 1:** Quina relació veieu entre la identitat personal i l'exili? Com creieu que els personatges de *Los surcos del azar* es reconstrueixen en un país estranger? Quins aspectes de la seva identitat poden veure's amenaçats pel desarrelament?
 - **Grup 2:** Què significa la "memòria històrica"? Com creieu que les generacions posteriors poden entendre els esdeveniments de la Guerra Civil i l'exili? Creieu que els joves d'avui coneixen prou sobre el passat d'Espanya?
 - **Grup 3:** Com els esdeveniments històrics, com la guerra o l'exili, poden influir en la vida quotidiana d'una persona? Quines repercussions té l'exili per als personatges del còmic a nivell emocional i social?
 - **Grup 4:** Per què creieu que Paco Roca ha utilitzat un còmic per explicar una història tan dura com l'exili republicà? Quins avantatges creieu que té la literatura gràfica per expressar aquests sentiments complexos i personals?

- Un cop cada grup hagi debatut les seves preguntes, haurà de presentar les conclusions a la classe.

4. Creació d'una línia del temps personal i històrica (20 minuts):

- Demana als alumnes que, en petits grups o individualment, creïn una línia del temps que relacioni la història del còmic amb els esdeveniments històrics que van marcar l'exili. A partir del llibre, els alumnes poden situar els personatges dins d'aquest context històric.
- Per exemple, poden identificar quan va començar l'exili massiu dels republicans i com això afecta la vida dels personatges del còmic. També poden incloure fites importants de la història de l'exili, com els camps de concentració, la vida als països d'acollida, o la postura política de França o altres països durant la postguerra.
- Aquesta línia del temps els ajudarà a comprendre millor el context històric i a relacionar-lo amb les històries personals que es narren al còmic.

5. Creació artística: Il·lustrant l'exili (20 minuts):

- A continuació, proposa als alumnes que il·lustrin una escena relacionada amb l'experiència de l'exili tal com es reflecteix a *Los surcos del azar*. Poden fer un dibuix que expressi una emoció clau del llibre (por, desesperança, esperança, lligams trencats, etc.) o una escena que mostri un moment important per als personatges.
- Els alumnes poden utilitzar tècniques visuals similars a les que utilitza Paco Roca en el llibre, com l'ús de colors freds per a representar la tristesa o la desolació, o l'ús de primeres planures per mostrar la intensitat emocional d'un moment.
- Un cop acabats, els alumnes poden explicar el significat de la seva obra i com han intentat capturar l'experiència de l'exili.

6. Debat final (10 minuts):

- Per tancar l'activitat, obre una discussió sobre la importància de conèixer la història d'aquests esdeveniments, i com els joves poden mantenir viva la memòria de les persones que van viure l'exili. Algunes preguntes que pots plantejar:
 - Com creieu que el coneixement de la història de l'exili pot influir en les actituds actuals cap als refugiats i les persones desplaçades per conflictes?
 - Creieu que la història d'Espanya, tal com es presenta a *Los surcos del azar*, segueix sent rellevant avui dia? Com podem aplicar aquesta història al món actual?
 - Què haurien d'aprendre les noves generacions sobre la Guerra Civil i l'exili per evitar repetir els mateixos errors?

7. Reflexió final individual (10 minuts):

- Demana als alumnes que escriguin una breu reflexió personal sobre com l'activitat els ha ajudat a comprendre millor l'experiència de l'exili. Poden respondre preguntes com:
 - Què significa per a mi la memòria històrica? Quins esforços crec que cal fer perquè no s'oblidi?
 - Com em sento després de llegir *Los surcos del azar*? He après alguna cosa nova sobre la història d'Espanya que no coneixia?

Activitat opcional:

- **Entrevista a un familiar sobre l'exili (a casa):** Com a tasca opcional, demana als alumnes que preguntin a un familiar (potser un avi o àvia) si coneixen alguna història relacionada amb l'exili republicà o les seves pròpies experiències de desplaçament. Poden compartir el resultat a classe o escriure un breu relat sobre el que van aprendre.

Reflexió final:

Aquesta activitat permet als adolescents treballar amb *Los surcos del azar* de manera profunda i creativa, abordant no només el context històric de l'exili republicà, sinó també la relació entre la història personal i col·lectiva. El còmic ajuda a humanitzar els esdeveniments històrics, i aquesta activitat dona als alumnes una oportunitat per reflexionar sobre la importància de la memòria històrica, la identitat i les lliçons que podem aprendre del passat.